20 OBNOVA NEZAVISNOSTI CRNE GORE 2006 – 2026

55 CRNOGORSKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI 1971 – 2026

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Odbor za ekonomske nauke, demografiju i antropologiju

NAUČNI SKUP:

Stanovništvo: izazovi, trendovi, seobe (svijet, Evropa, Crna Gora)

ZBORNIK RADOVA

OKTOBAR 2026. GODINE

Sadržaj:

Veselin Vukotić, Rektor UDG 7

Mirjana Rašević 14

Maja Baćović 39

Taki Fiti 53

Vladimir Nikitović 74

Vojin Golubović i Milika Mirković 88

Sanja Klempić Bogadi 99

Marija Orlandić i Marija Pejović 121

Ivan Piper 138

Aleksandra Martinović 157

Ivana Katnić i Slađana Pavlović 189

Ernest Vlačić 208

Milica Daković 217

Vladimir Nikitović *

IZAZOVI DEMOGRAFSKOG RAZVOJA ZAPADNOG BALKANA

Sažetak: Rad razmatra glavne izazove demografskog razvoja Zapadnog Balkana u uslovima dugotrajno niskog fertiliteta, emigracije i ubrzanog starenja. Polazi se od projekcija stanovništva Ujedinjenih nacija i scenarija ekonomske aktivnosti. Analiza pokazuje da je nastavak depopulacije veoma verovatan, dok je mogućnost njenog brzog preokreta rastom fertiliteta ograničena već formiranom starosnom strukturom. Migracioni bilans može snažnije uticati na buduću veličinu stanovništva, ali nijedan od vodećih projekcionih modela ne predviđa skoriji prelaz regiona ka stabilnoj neto imigraciji. Istovremeno, konvencionalni pokazatelji starosne zavisnosti precenjuju neizbežnost ekonomskog opterećenja. Scenariji većeg učešća žena, mladih i starijih u radnoj snazi pokazuju da se pritisak neaktivnog stanovništva može znatno ublažiti. Zaključuje se da integrisana politika mora povezati ljudski razvoj, upravljanje migracijama, aktivno i zdravo starenje, obrazovanje, produktivnost i teritorijalno prilagođavanje javnih usluga, sa posebnim značajem za malu i izrazito mobilnu populaciju Crne Gore.

Ključne reči: Zapadni Balkan, depopulacija, migracije, starenje stanovništva, radna snaga, Crna Gora

Uvod: nova demografska stvarnost regiona

Demografska budućnost Zapadnog Balkana više se ne može razmatrati polazeći od pretpostavke da je rast stanovništva prirodno ili lako dostižno stanje. U najvećem delu regiona završetak demografske tranzicije, dugotrajno rađanje ispod nivoa proste reprodukcije i višedecenijska emigracija već su oblikovali starosne strukture koje imaju sopstvenu inerciju (Nikitović, 2016; Josipovič, 2016, 2024). Zato pitanje nije samo da li će broj stanovnika opadati, već kako će društva upravljati smanjenjem, starenjem i prostornom koncentracijom stanovništva, a da pri tome sačuvaju razvojni potencijal i društvenu koheziju (Lutz & Gailey, 2022).

Zapadni Balkan nije demografski homogena celina. Srbija pripada najstarijim evropskim populacijama, dok su Kosovo (UNSCR 1244) i Albanija u novu fazu niskog fertiliteta ušli kasnije i još nose trag mlađe starosne strukture (Nikitović, 2018). Crna Gora se nalazi između ovih polova: njeni pokazatelji starenja nisu ekstremni u regionalnom kontekstu, ali dugoročni smer promena odgovara zajedničkom obrascu. Razlike u početnim strukturama utiču na brzinu promene, ali ne ukidaju zajedničke izazove – opadanje broja rođenih, iseljavanje mlađeg i obrazovanijeg stanovništva, smanjenje ponude rada i povećanje udela starijih (Josipovič, 2024).

Polazište ovog rada čine rezultati predstavljeni u poglavlju međunarodne monografije o demografskoj budućnosti Zapadnog Balkana između depopulacije i imigracije (Nikitović, Magdalenić & Arsenović, 2024). Ta analiza obuhvata projekcije stanovništva vodećih međunarodnih agencija – Ujedinjenih nacija, Evropske komisije i Instituta za merenje i evaluaciju zdravlja, kao i scenarije ekonomske aktivnosti zasnovane na Anketi o radnoj snazi EU (Evropske unije). Koristeći i druge novije studije iz ove oblasti, koje se odnose na prostor južnoslovenskih država (Lutz & Gailey, 2022; Klempić Bogadi & Nikitović, 2024; Nikitović, 2022, 2024, 2025), u ovom tekstu ti nalazi su preoblikovani u problemski okvir prilagođen raspravi o izazovima, trendovima i seobama, uz poseban osvrt na Crnu Goru.

Osnovna teza glasi da depopulacija jeste veoma verovatan demografski horizont regiona, ali da njene društvene i ekonomske posledice nisu unapred određene. Migracioni bilans, zdravlje, obrazovanje, aktivnost i produktivnost stanovništva mogu bitno promeniti intenzitet 'tereta' koji se obično pripisuje starenju. Takav pristup pomera pažnju sa nedostižnog cilja brzog obnavljanja broja stanovnika na izgradnju održivih institucija u uslovima manjeg i starijeg stanovništva (Lutz & Gailey, 2022).

Od demografske različitosti ka zajedničkom smeru

Današnje razlike među populacijama Zapadnog Balkana u velikoj meri posledica su različitog vremena početka i tempa demografske tranzicije. U Srbiji je prelazak ka niskom fertilitetu završen znatno ranije nego na Kosovu, pa iste vrednosti fertiliteta danas deluju na bitno različite starosne strukture (Nikitović, 2016). Mlađa struktura privremeno ublažava pad broja stanovnika, ali taj pozitivan demografski zamah slabi kada niske stope rađanja potraju. Prema analiziranim projekcijama, pozitivan efekat starosne strukture u Albaniji prestaje već oko sredine tridesetih godina ovog veka, dok se na Kosovu zadržava nešto duže.

Migracije su drugi ključni izvor razlika, ali i snažan zajednički imenitelj. Ratna raseljavanja tokom devedesetih, masovna emigracija iz Albanije posle pada komunizma, a potom kontinuirani odlazak prema državama Evropske unije i drugim razvijenim destinacijama, promenili su ne samo broj nego i sastav stanovništva (Demalija, 2016; Gollopeni, 2016; Nikitović, 2017, 2019). Selektivnost seoba prema starosti, obrazovanju i radnom potencijalu znači da isti broj emigranata proizvodi veći dugoročni učinak nego što pokazuje prost zbir odlazaka. Sa odlaskom mladih smanjuje se sadašnja radna snaga, broj potencijalnih roditelja i buduća baza poreskih i socijalnih sistema.

Pri tome je statističko praćenje emigracije jedna od najslabijih tačaka regionalnog demografskog sistema. Administrativni izvori registruju samo deo odlazaka, popisi se sprovode u neujednačenim intervalima, a političke kontroverze povremeno utiču na poverenje u rezultate (Josipovič, 2016; Lukić-Tanović & Marinković, 2024; Marinković, 2023). Posledica je paradoks: opšti smer promene je nesporan, ali su početni nivoi i veličina pojedinih komponenti opterećeni značajnom neizvesnošću. Za javne politike to znači da nije dovoljno čekati savršene podatke; potrebno je istovremeno

unapređivati registre i donositi robusne odluke koje ostaju opravdane u širem rasponu mogućih ishoda.

Ljudski razvoj kao okvir demografskih promena

Demografske procese nije moguće objasniti samo brojem rođenih, umrlih i doseljenih. Indeks ljudskog razvoja povezuje očekivano trajanje života, obrazovanje i dohodak, pa omogućava da se migracije i reproduktivno ponašanje sagledaju u širem društveno-ekonomskom kontekstu (UNDP, 2022; Lutz & Gailey, 2022). Prema podacima korišćenim u izvornom radu, Crna Gora i Srbija pripadale su grupi veoma visokog ljudskog razvoja, ali su bile ispod proseka te grupe, dok su Albanija, Bosna i Hercegovina i Severna Makedonija ostale ispod praga između visokog i veoma visokog razvoja. Najveći jaz prema glavnim zemljama odredištima emigracije odnosio se na obrazovanje i bruto nacionalni dohodak (Nikitović, Magdalenić & Arsenović, 2024).

Ovaj jaz ima neposrednu demografsku posledicu. Kada mladi i kvalifikovani ljudi očekuju znatno bolje mogućnosti zapošljavanja, stanovanja i profesionalnog napredovanja izvan zemlje, emigracija postaje racionalna individualna strategija (OECD, 2022). Zbog toga politika zadržavanja stanovništva ne može biti svedena na apel patriotizmu, jednokratne transfere ili kampanje. Ona mora delovati na kvalitet institucija, predvidivost životnog toka, dostupnost stanovanja, kvalitet obrazovanja i zdravstva, kao i na mogućnost da se znanje i rad vrednuju na transparentan način (Sobotka, Matysiak & Brzozowska, 2019).

Veza ljudskog razvoja i demografije je dvosmerna. Slabiji razvoj podstiče emigraciju, a emigracija može dodatno suziti poresku osnovu, oslabiti lokalne usluge i povećati teritorijalne nejednakosti. Ipak, dijaspora i povratne migracije mogu postati razvojni resurs kroz znanje, investicije, profesionalne mreže i cirkularnu mobilnost. Ključna razlika je između sistema koji se zadovoljava doznakama i sistema koji stvara uslove da se transnacionalne veze pretvore u produktivne i dugoročne odnose (World Bank, 2024; OECD, 2022).

Koliko je depopulacija izvesna?

Poređenje scenarija u projekciji Ujedinjenih nacija (UN WPP2022) pokazuje da je nastavak opadanja broja stanovnika najstabilniji zaključak, iako je njegov tempo neizvestan. U srednjem scenariju ukupno stanovništvo Zapadnog Balkana do kraja 21. veka približava se polovini početnog obima. Jedini scenario koji bi približno održao sadašnju populacionu veličinu regiona kombinuje trenutno dostizanje nivoa proste reprodukcije sa nultim migracionim saldom. Takva kombinacija nije prognoza, već hipotetička putanja koja pokazuje snagu uticaja starosne strukture.

Posebno je važan ograničen domet povećanja fertiliteta. Čak i kada bi stopa ukupnog fertiliteta postepeno porasla za oko 0,5 deteta po ženi i približila se nivou proste reprodukcije, broj stanovnika bi i dalje opadao. Razlog nije nedovoljno visoka stopa, već činjenica da su generacije potencijalnih roditelja već značajno malobrojnije od

svojih prethodnika, pri čemu efekti novih rođenja na radnu snagu nastupaju tek posle minimalno dve decenije. Pronatalitetne mere zato imaju smisla prvenstveno kao podrška željenom roditeljstvu, ravnopravnosti i kvalitetu života porodica, a ne kao obećanje brzog preokreta ukupnog broja stanovnika.

Ni mortalitet se ne sme potisnuti u drugi plan; naprotiv. Scenario bez napretka očekivanog trajanja života do sredine veka proizvodi gubitak stanovništva sličan onome koji bi nastao pri izrazitom padu fertiliteta. U regionu koji i dalje zaostaje za razvijenijim delovima Evrope u preventivi, lečenju i zdravim godinama života, ulaganje u smanjenje mortaliteta koji se može izbeći ima neposredan demografski i razvojni učinak (Marinković, 2022; Qosaj & Bourdeaux, 2024; Gabrani i dr., 2025). Duži život nije samo povećanje broja starijih; ako ga prati bolje zdravlje, on širi prostor za duži rad, brigu o porodici, volontiranje i aktivno učešće u zajednici, što je obostrano korisno – kako za same starije, tako i za celo društvo (World Health Organization, 2025).

Početne procene stanovništva u projekciji UN WPP2022 zahtevaju dodatni oprez. U izvornom radu procenjeno je da bi, uz korekcije slične onima koje sugerišu noviji popisi u Srbiji i Severnoj Makedoniji, stanovništvo regiona 2021. moglo biti bliže rasponu od 15,6 do 16,2 miliona nego proceni od 17,9 miliona iz WPP2022 (Nikitović, Magdalenić & Arsenović, 2024). To ne menja smer nalaza, ali znači da bi apsolutni brojevi u svim scenarijima mogli biti niži, a starosna zavisnost nepovoljnija zbog mlađe strukture emigranata.

Seobe kao demografska prekretnica

Najvažniji nalaz analize projekcionih scenarija UN jeste da međunarodne migracije mogu imati veći uticaj na buduću veličinu stanovništva Zapadnog Balkana od realno dostižnih promena fertiliteta. Scenario nultog migracionog salda daje do sredine veka približno isti učinak kao malo verovatan scenario rasta fertiliteta prema nivou proste reprodukcije, a do 2100. godine i povoljniji rezultat. Ovaj odnos ne umanjuje značaj politika podrške porodici, već ukazuje da se strategije demografskog razvoja ne smeju graditi gotovo isključivo oko podsticaja rađanju.

Nulti saldo, međutim, nije isto što i zaustavljanje mobilnosti. Otvorene ekonomije i mala društva nužno učestvuju u međunarodnim migracijama. Razvojno relevantan cilj jeste smanjenje prinudnog odlaska, povećanje verovatnoće povratka i stvaranje uslova za privlačenje doseljenika koji mogu da se trajno uključe u društvo. U tom smislu, politika migracija obuhvata tržište rada, priznavanje kvalifikacija, stanovanje, školovanje dece, pristup zdravstvu, učenje jezika, antidiskriminaciju i mogućnost dugoročnog rešavanja pravnog statusa (OECD, 2024a).

Zapadni Balkan je istovremeno prostor porekla, tranzita i sve češće odredišta. Nedostatak radne snage već podstiče uvoz radnika u građevinarstvu, turizmu, saobraćaju, nezi i drugim delatnostima. Ako se doseljavanje posmatra samo kao kratkoročno popunjavanje sezonskih praznina, povećava se rizik od segmentacije tržišta rada, uz slabu integraciju i veliku fluktuaciju migranata. Ako se posmatra kao deo dugoročne razvojne politike, isti tokovi mogu doprineti stabilnosti lokalnih zajednica, poreskoj bazi i raznolikosti znanja (World Bank, 2024).

Za Crnu Goru je ova dilema naročito vidljiva. Njena mala populaciona osnova čini da relativno mali migracioni tokovi brzo menjaju broj stanovnika i strukturu radne snage. Sezonska privreda stvara visoku potražnju za radom, dok regionalne i globalne migracije donose heterogenije stanovništvo. Prioritet zato nije samo broj izdatih dozvola, već sposobnost institucija da razlikuju privremenu, cirkularnu i trajnu migraciju i da za svaku od njih razviju odgovarajuće mehanizme zaštite, integracije i praćenja (IOM, 2023).

Starenje stanovništva: iza hronološke granice

Konvencionalni pokazatelji starenja dele stanovništvo na mlade, radno sposobne i starije, najčešće koristeći granice 15 i 65 godina. Takav prikaz je koristan za poređenje, ali ne meri stvarni odnos između onih koji rade i onih koji ne rade. Student od 22 godine, nezaposlena osoba od 40 i zaposlena osoba od 68 godina ne uklapaju se u pretpostavku da su svi u dobu između 15 i 64 godine aktivni, a svi stariji neaktivni. Zbog produženja života, boljeg zdravlja i višeg obrazovanja, značenje iste hronološke dobi menja se kroz vreme (Scherbov & Sanderson, 2020).

Srednji scenario projekcije UN WPP2022 ipak jasno pokazuje razmere strukturne promene. Koeficijent starosne zavisnosti za Zapadni Balkan povećava se sa 0,50 u 2022. na 0,79 u 2060. i 1,01 u 2100. godini. Drugim rečima, prema konvencionalnoj meri, krajem veka bi na sto stanovnika uzrasta 15-64 dolazilo približno 101 lice mlađe od 15 ili starije od 65 godina. Najveće ubrzanje kasnije se očekuje u danas mlađim populacijama Albanije i Kosova.

Tabela 1. Koeficijent starosne zavisnosti prema srednjem scenariju projekcije UN WPP2022

Populacija	*2022*	*2060*	*2100*
Albanija	0,49	0,82	1,38
Bosna i Hercegovina	0,50	0,77	0,92
Kosovo (UNSCR 1244)	0,46	0,64	1,15
Crna Gora	0,53	0,71	0,88
Severna Makedonija	0,45	0,77	0,92
Srbija	0,54	0,86	0,97
Zapadni Balkan	*0,50*	*0,79*	*1,01*

Izvor: Nikitović, Magdalenić & Arsenović (2024, 31), prema podacima iz: United Nations (2022).

Tabela 1 pokazuje da Crna Gora zadržava povoljniji položaj od regionalnog proseka do kraja projekcije, ali se njen koeficijent povećava sa 0,53 na 0,88. Za javne politike je važnije da li će takvu promenu pratiti zdravije starenje, veća zaposlenost i produktivnost nego sama numerička granica od 65 godina. U suprotnom, formalno umereniji koeficijent može prikriti visok stvarni pritisak na mali broj zaposlenih.

Koncept prospektivne starosti dodatno pokazuje zašto hronološka granica nije dovoljna. Osoba određene dobi danas u proseku ima više preostalih godina života i bolje funkcionalne sposobnosti nego osoba iste dobi pre nekoliko decenija. To ne opravdava mehaničko podizanje starosne granice za sve profesije i društvene grupe, jer se zdravlje i životni vek nejednako raspoređuju. Ono, međutim, opravdava fleksibilnije prelaze između rada i penzije, prilagođavanje radnog mesta i snažnije politike celoživotnog učenja (Sanderson & Scherbov, 2019; Matković, 2025).

Ekonomska aktivnost kao najbrža poluga prilagođavanja

Analiza koeficijenta zavisnosti radne snage daje znatno manje alarmantnu sliku od konvencionalnog starosnog pokazatelja. Nikitović, Magdalenić i Arsenović (2024) modelirali su tri putanje ekonomske aktivnosti stanovništva: zadržavanje stopa iz 2019. godine, postepeno dostizanje tadašnjeg proseka Evropske unije i dostizanje švedskog obrasca aktivnosti do 2060. godine. Sve putanje primenjene su na istu demografsku projekciju (srednji scenario), pa razlike među rezultatima pokazuju koliko sama promena aktivnosti može ublažiti posledice starenja.

Ako bi stope aktivnosti ostale zamrznute, regionalni koeficijent zavisnosti radne snage bio bi 12 procenata viši 2040. i 34 procenta viši 2060. u odnosu na 2020. godinu. U osnovnom scenariju približavanja proseku EU, do 2040. gotovo da nema povećanja, a do 2060. rast iznosi samo oko osam procenata. U švedskom scenariju, koeficijent se čak smanjuje za približno 14 procenata do 2040. i 18 procenata do 2060. godine. Nasuprot tome, konvencionalni koeficijent starosne zavisnosti raste oko 58 procenata do 2060 (tabela 2). Očigledno je da institucionalni i sociokulturološki faktori mogu radikalno promeniti ekonomsko značenje iste starosne strukture.

Najveći prostor za napredak nalazi se u većem učešću žena, mladih i starijih radnika. Niske stope aktivnosti žena u pojedinim delovima regiona nisu samo demografski problem već izraz ograničene dostupnosti vrtića, usluga dugotrajne nege, fleksibilnog rada, bezbednog prevoza i ravnopravne podele porodičnih obaveza. Politika povećanja aktivnosti zato ne sme svesti odgovornost na pojedinca. Ona mora smanjiti institucionalne prepreke koje ljude drže izvan tržišta rada ili ih guraju u sivu ekonomiju.

Tabela 2. Predviđena promena koeficijenta starosne zavisnosti (srednji scenario UN) i koeficijenta zavisnosti radne snage prema konstantnom, osnovnom i švedskom scenariju, u odnosu na početnu vrednost 1,0 u 2020.

Populacija	*Koeficijent starosne zavisnosti – srednji scenario UN*		*Koeficijent zavisnosti radne snage – scenariji*					
			Konstantni		*Osnovni (EU)*		*Švedski*	
	2040	*2060*	*2040*	*2060*	*2040*	*2060*	*2040*	*2060*
Albanija	1,32	1,73	1,10	1,32	1,11	1,37	0,97	1,03
Bosna i Hercegovina	1,24	1,59	1,13	1,30	0,93	0,90	0,80	0,68
Kosovo (UNSCR 1244)	1,10	1,34	0,93	1,06	0,60	0,48	0,52	0,35
Crna Gora	1,12	1,37	1,07	1,21	0,99	1,04	0,85	0,78
Severna Makedonija	1,23	1,75	1,13	1,44	1,01	1,16	0,86	0,87
Srbija	1,18	1,59	1,16	1,38	1,10	1,27	0,94	0,96
Zapadni Balkan	1,20	1,58	1,12	1,34	1,00	1,08	0,86	0,82

Izvor: Preuzeto iz: Nikitović, Magdalenić & Arsenović (2024, 38).

Za Crnu Goru osnovni scenario daje gotovo stabilan odnos neaktivnih i aktivnih do 2040. godine i rast od svega oko četiri procenta do 2060, dok švedski scenario donosi smanjenje od 15 procenata do 2040. i čak 22 procenta do 2060. godine (tabela 2). Ovi rezultati ne znače da je švedski model moguće jednostavno preslikati, već služe kao merilo neiskorišćenog potencijala. Malo tržište rada može relativno brzo osetiti efekat boljeg usklađivanja obrazovanja i tražnje za veštinama, dostupnijeg čuvanja dece, aktivnog starenja i formalizacije rada.

Obrazovanje je pritom dvostruko važno. Ono povećava verovatnoću učešća na tržištu rada i produktivnost zaposlenih. Kada bi se u projekcije starenja uključila produktivnost prema nivou obrazovanja, očekivani ekonomski teret dodatno bi se smanjio (Marois, Bélanger & Lutz, 2020). Upravo zato odgovor na depopulaciju ne bi trebalo da bude snižavanje standarda kvalifikacija radi brzog popunjavanja radnih mesta, nego ulaganje u kompetencije, tehnološko unapređenje i kvalitet poslova koji mogu da zadrže domaće stanovništvo i privuku doseljenike.

Prostorna dimenzija i posebna osetljivost malih društava

Nacionalni proseci prikrivaju činjenicu da se depopulacija prostorno odvija veoma neujednačeno. Glavni gradovi, obalna područja i pojedini regionalni centri mogu rasti ili zadržavati stanovništvo dok se planinske, pogranične i ruralne opštine ubrzano prazne. Time demografsko pitanje postaje pitanje teritorijalne dostupnosti škola, zdravstva, prevoza, socijalne zaštite i digitalne infrastrukture. U malim zajednicama zatvaranje jedne škole, ambulante ili autobuske linije može presudno uticati na odluku porodice da se iseli.

Crna Gora naročito jasno pokazuje ovu asimetriju između primorja i centralne regije, s jedne, i velikog dela severa, s druge strane. Turizam i građevinarstvo privlače stanovništvo i radnu snagu u priobalne i urbane zone, ali visoke cene stanovanja i sezonalnost poslova otežavaju trajno naseljavanje. Istovremeno, opštine sa malom gustinom stanovništva imaju visoke jedinične troškove javnih usluga (European Commission, 2024; OECD, 2024b; Micković i dr., 2020). Demografska politika zato mora biti teritorijalno diferencirana: isti instrumenti ne mogu jednako delovati u Podgorici, primorskom gradu i planinskoj opštini.

Pametno prilagođavanje podrazumeva mrežno organizovanje usluga, mobilne zdravstvene i socijalne timove, školske modele prilagođene malom broju učenika, kvalitetan javni i školski prevoz, digitalnu dostupnost uprave i podsticaje za poslove koji nisu vezani isključivo za lokaciju. Cilj nije održavanje svake naseobine po svaku cenu, već očuvanje dostojanstvenog života i realne mogućnosti izbora za stanovništvo izvan najvećih centara (OECD, 2025).

Integrisana politika umesto demografske panike

Javni diskurs o demografiji u regionu često koristi jezik nestajanja, biološkog opstanka i vanrednog stanja. Takav okvir može privući pažnju, ali podstiče kratkoročna i simbolička rešenja, potcenjuje sposobnost društava da se prilagode i lako pretvara roditeljstvo u obavezu prema naciji (Shiffman, Škrabalo & Subotic, 2002; Krešić, 2020; Fidanovski, 2023). Naučno utemeljena politika treba da razdvoji tri cilja: podršku ljudima da ostvare željeni broj dece, upravljanje migracijama i prilagođavanje institucija manjem i starijem stanovništvu. Nijedan od ovih ciljeva ne može zameniti druga dva.

Prvi stub je ulaganje u kvalitet života i ljudski razvoj: stabilno zaposlenje, dostupno stanovanje, kvalitetno obrazovanje i zdravstvo, rodna ravnopravnost i poverenje u institucije. Drugi je migraciona politika koja istovremeno neguje veze sa dijasporom, olakšava povratak, štiti mobilne radnike i gradi kapacitete za integraciju doseljenika. Treći je politika aktivnosti i produktivnosti: celoživotno obrazovanje, veće učešće žena, aktivacija mladih koji nisu zaposleni niti se školuju, prilagođavanje rada starijima i tehnološko unapređenje privrede.

Četvrti stub mora biti demografsko upravljanje zasnovano na podacima. Regionu su potrebni povezani registri stanovništva, boravišta, obrazovanja, rada i socijalnog osiguranja, uz jasne standarde zaštite privatnosti (World Bank, 2024; UNECE, 2019).

Redovno objavljivanje procena migracionih tokova i lokalnih projekcija omogućilo bi da škole, bolnice, sistemi nege i tržište stanovanja planiraju kapacitete pre nego što promene postanu krizne. Projekcije ne treba tumačiti kao proročanstvo, već kao skup uslovnih putanja koje se periodično proveravaju i koriguju.

Regionalna saradnja takođe je nužna. Države Zapadnog Balkana konkurišu za slične profile radnika, dele migracione koridore i suočavaju se sa sličnim problemima priznavanja kvalifikacija i zaštite sezonskih radnika (Regional Cooperation Council, n.d; ILO, 2025). Koordinisani standardi mogu smanjiti neregularnost i eksploataciju, ali ne smeju se pretvoriti u unutrašnju borbu za preusmeravanje stanovništva iz jedne demografski oslabljene zemlje u drugu. Dugoročna održivost zavisi od širenja razvojnih mogućnosti u čitavom regionu.

Ograničenja i pravci daljih istraživanja

Rezultati projekcija u osnovi zavise od početne veličine i polno-starosne strukture stanovništva i pretpostavki o budućem kretanju fertiliteta, mortaliteta i migracija. Najveća neizvesnost odnosi se na migracije, delom zbog same prirode ove komponente populacione dinamike, a delom što zvanične statistike nepotpuno obuhvataju odlaske, povratke i kratkoročnu mobilnost. Zbog toga razlike među međunarodnim projekcijama na nivou pojedinih država mogu biti velike čak i kada koriste slične opšte metodološke pristupe.

Scenariji aktivnosti takođe imaju ograničenja. Za Albaniju i Bosnu i Hercegovinu početne stope bile su dostupne samo za široke starosne grupe, a za pojedine populacije nedostajali su potpuni podaci o aktivnosti starijih. Modeli ne obuhvataju dovoljno detaljno obrazovanje, produktivnost, kvalitet zaposlenja, regionalne razlike, ni neplaćeni rad. Zbog toga rezultate treba tumačiti kao procenu veličine mogućeg efekta, a ne kao preciznu prognozu.

Dalja istraživanja trebalo bi da povežu popisne i administrativne podatke sa anketama o radnoj snazi, merenjem zdravih godina života i projekcijama obrazovnog nivoa stanovništva. Posebno su potrebni lokalni scenariji za Crnu Goru i druge male populacije, u kojima nekoliko hiljada migranata ili promena u sezonskoj zaposlenosti može bitno promeniti pokazatelje. Jednako je važno pratiti integracione ishode doseljenika, namere povratka dijaspore i razlike između formalne prijave i stvarnog mesta življenja.

Zaključak

Zapadni Balkan ulazi u razdoblje u kojem će smanjenje i starenje stanovništva biti trajne odrednice razvoja. Razlike između mlađih i starijih populacija određuju brzinu promene, ali ne menjaju zajednički smer. Povećanje fertiliteta može ublažiti dugoročni pad i zaslužuje podršku kroz politike koje porodicama omogućavaju da ostvare željeno roditeljstvo, ali samo po sebi ne može brzo preokrenuti posledice starosne strukture i emigracije.

Migracije su potencijalno snažnija poluga promene ukupnog broja stanovnika. Smanjenje emigracije, jačanje povratnih i cirkularnih tokova i postepeni prelaz ka održivoj imigraciji treba da budu sastavni deo razvojne strategije. Za Crnu Goru, kao malu i već izrazito mobilnu populaciju, presudno je da migracionu politiku poveže sa stanovanjem, obrazovanjem, tržištem rada, lokalnom integracijom i teritorijalnim razvojem.

Najvažniji zaključak ipak se odnosi na ekonomsku aktivnost. Konvencionalni koeficijenti starosne zavisnosti mogu stvarati sliku neizbežnog i dramatičnog opterećenja vitalnih društvenih sistema, dok scenariji stvarnog učešća u radnoj snazi pokazuju da umeren napredak na tom polju može gotovo neutralisati efekat populacionog starenja u naredne dve decenije. Veće učešće žena, mladih, kao i zdravih starijih osoba, uz porast obrazovnog nivoa i produktivnije poslove, predstavlja najbržu politiku prilagođavanja.

Demografski razvoj zato ne treba meriti samo brojem stanovnika. Održivost će zavisiti od zdravlja, znanja, aktivnosti, produktivnosti, poverenja i sposobnosti institucija da usluge prilagode novoj prostornoj i starosnoj strukturi stanovništva. Umesto borbe protiv svake promene, Zapadnom Balkanu je potrebna politika koja ljudima daje razlog i mogućnost da ostanu, da se vrate ili da se doseljenici uključe – i koja manjem broju stanovnika omogućava kvalitetniji i sigurniji život.

Literatura

Demalija, R. (2016). Migration and Social Transformation. the Case of Albania and Greece. European Journal of Multidisciplinary Studies, 3(1), 114-122.

European Commission. (2024). Multiannual Operational Programme "Employment and Social Inclusion" in favour of Montenegro for 2024–2027. https://enlargement.ec.europa.eu/cid-582024-financing-multiannual-action-plan-operational-programme-employment-and-social-inclusion_en

Fidanovski, K. (2023). From a demographic trend to a policy problem: The framing of low fertility by pronatalist governments in North Macedonia (2009) and Serbia (2018; 2022). Journal of Social Policy, 16(19), 5-32. https://doi.org/10.37509/socpol231905f

Gabrani, J., Anton, A., C-Lagarija, S., Grujić, D., Petrovski, M., Rosić, N, ... & Skočibušić, S. (2025). Health spending and NCD mortality in the Western Balkans: trends, outcomes, and policy lessons. European Journal of Public Healt, 35(Supp. 4). https://doi.org/10.1093/eurpub/ckaf161.1093

Gollopeni, B. (2016). Kosovar emigration: Causes, Losses and Benefits. Sociologija i prostor, 54(3), 295-314. https://doi.org/10.5673/sip.54.3.5

ILO. (2025). International labour standards and migrant workers' rights: A Guide for policymakers and practitioners. International labour organization. https://www.ilo.org/publications/international-labour-standards-and-migrant-workers%E2%80%99-rights-guide

IOM. (2023). Migration Governance Indicators Profile 2022 – Montenegro. Geneva: International Organization for Migration. https://publications.iom.int/books/migration-governance-indicators-profile-2022-montenegro

Josipovič, D. (2016). The Post-Yugoslav Space on a Demographic Crossway: 25 Years after the Collapse of Yugoslavia. Stanovnistvo, 54(1), 15–40. https://doi.org/10.2298/STNV160415006J

Josipovič, D. (2024). Depopulation and deep aging: the former Yugoslav and Western Balkans space between the second demographic transition and emigration. Stanovnistvo, 62(S1), S57–S84. https://doi.org/10.59954/stnv.615

Klempić Bogadi, S., & Nikitović, V. (2024). Population Ageing from the Perspective of Labour-Force Participation: The Case of Croatia and Serbia. European Population Conference 2024, 12-15 June, Edinburgh. https://epc2024.eaps.nl/abstracts/240773

Krešić, B. (2020). Populism and pronatality policy with reference to Bosnia and Herzegovina. Arhiv za pravne i društvene nauke, 2(1), 25–37. https://doi.org/10.7251/APDN2001025K

Lutz, W., & Gailey, N. (2022). Depopulation as a policy challenge of global demographic trends. In D. Vuković (Ed.), National Human Development Report - Serbia 2022: Human Development in Response to Demographic Change (pp. 29-51). Belgrade: UNDP Serbia.

Lukić-Tanović, M., & Marinković, D. (2024). Population Census in Bosnia and Herzegovina: Between Political Interests and Unfavorable Demographic Processes. Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 189, 53–67. https://doiserbia.nb.rs/Article.aspx?id=0352-57322489053L

Marinković, I. (2022). Efekat smrtnosti koja se može izbeći na očekivano trajanje života u Srbiji 2010–2019. Stanovnistvo, 60(1), 53–68. https://doi.org/10.2298/STNV220403001M

Marinković, I. (2023). Nov popis, nova rešenja, stari problemi: Osvrt na nova metodološka rešenja Popisa 2022. i njegovu uporedivost sa prethodnim popisima stanovništva. Stanovništvo, 61(1), 109–114. https://doi.org/10.59954/stnv.521

Marois, G., Bélanger, A., & Lutz, W. (2020). Population aging, migration, and productivity in Europe. Proceedings of the National Academy of Sciences, 117(14), 7690-7695. https://doi.org/10.1073/pnas.1918988117

Matković, G. (2025). National Transfer Accounts and Implications for Social Sector Policies in the Republic of Serbia. Stanovnistvo, 63(1), 5–27. https://doi.org/10.59954/stnv.665

Micković, B., Mijanović, D., Spalević, V., Škatarić, G., & Dudić, B. (2020). Contribution to the analysis of depopulation in rural areas of the Balkans: Case study of the Municipality of Nikšić, Montenegro. Sustainability, 12(8), 3328. https://doi.org/10.3390/su12083328

MONSTAT. (2025). The 2023 Census of Population, Households, and Dwellings. Population migration. Release 19/2025. Montenegro Statistical office. https://monstat.org/uploads/files/popis%202021/saopstenja/SAOPSTENJE_Popis%20stanovnistva%20%20migration%20ENG.pdf

Nikitović, V. (2016). Dugoročne posledice niskog fertiliteta u regionu bivše Jugoslavije. Stanovništvo, 54(2), 29-54. https://doi.org/10.2298/STNV161115009N

Nikitović, V. (2017). The Impact of Migration on Demographic Processes in the Region of Former Yugoslavia. In M. Bobić & S. Janković (Eds.), Towards Understanding of Contemporary Migration: Causes, Consequences, Policies, Reflections (pp. 61-81). Belgrade: Institute for Sociological Research, Faculty of Philosophy, University of Belgrade; Serbian Sociological Society.

Nikitović, V. (2018). The End of Demographic Transition in Kosovo: Does the Meaning of the Population Factor Change? In D. Proroković (Ed.), Kosovo: Sui Generis or Precedent in International Relations (pp. 299-320). Belgrade: Institute of International Politics and Economics. https://www.diplomacy.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2018/11/2018_Kosovo_Dusan_Prorokovic.pdf

Nikitović, V. (2019). Demographic Processes in the Western Balkans: A Long Term Perspective. In P. Jureković & E. Mandalenakis (Eds.), Greece and Its Western Balkan Neighbours – Common Challenges in a Changing Europe (pp. 129-146). Vienna: Republic of Austria / Federal Ministry of Defence. https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/37_rssee_heraklion_sgi_2018_webversion.pdf

Nikitović, V. (2022). Recent migration trends in the Western Balkans. Panel of South East European Studies at Oxford "Getting Older: Demographic Challenges in South East Europe", St. Anthony's College, University of Oxford, ESC Seminar Room and Zoom, 1 June. https://www.sant.ox.ac.uk/events/getting-older-demographic-challenges-south-east-europe

Nikitović, V. (2024). South Slavic countries at a demographic milestone. In A. Milanović Pešić, Z. Vuksanović-Macura, S. Lović Obradović, M. D. Petrović & J. Kovačević-Majkić (Eds.), International Scientific Conference – The 5th congress of Slavic geographers and ethnographers (pp. 53). Belgrade: Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA. https://doi.org/10.46793/CSGE5.31VN

Nikitović, V. (2025). Starenje stanovništva i budućnost radne snage u Srbiji: uloga migracija i ekonomske aktivnosti. In A. Kostić (Ed.), Zbornik radova sa naučno-stručnog skupa Ekonomija – privredni razvoj Srbije i njegove determinante. Naučni skupovi, vol. 62 (pp. 297–315). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje društvenih nauka.

Nikitović, V., Magdalenić, I., & Arsenović, D. (2024). The Demographic Future of Western Balkans: Between Depopulation and Immigration. In K. N. Zafeiris, B. Kotzamanis & C. Skiadas (Eds.), Population Studies in the Western Balkans, European Studies of Population, vol. 26 (pp. 19-43). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-53088-3_2

OECD. (2022). Labour Migration in the Western Balkans: Mapping Patterns, Addressing Challenges and Reaping Benefits. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/af3db4f9-en

OECD. (2024a). International Migration Outlook 2024. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/50b0353e-en

OECD. (2024b). Western Balkans Competitiveness Outlook 2024: Montenegro. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ead1588e-en

OECD. (2025). Shrinking Smartly and Sustainably: Strategies for Action. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/f91693e3-en

Qosaj, A., & Bourdeaux, M. (2024). Health policy developments in the Western Balkan Countries 2000–19: towards European health and health care policies. European Journal of Public Health, 34(3), 460–466. https://doi.org/10.1093/eurpub/ckae045

Regional Cooperation Council. (n.d.). Mobility Agreements – Travel, Study, Work. Western Balkans Mobility Agreements. https://www.rcc.int/campaigns/17/mobility-agreements--travel-study-work

Sanderson, W. C., & Scherbov, S. (2019). Prospective longevity: a new vision of population aging. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Scherbov, S., & Sanderson, W. C. (2020). New Approaches to the Conceptualization and Measurement of Age and Ageing. In S. Mazzuco & N. Keilman (Eds.), Developments in Demographic Forecasting. The Springer Series on Demographic Methods and Population Analysis, vol. 49 (pp. 243–258). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42472-5_12

Shiffman, J., Škrabalo, M., & Subotic, J. (2002). Reproductive rights and the state in Serbia and Croatia. Social Science & Medicine, 54(4), 625–642. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(01)00134-4

Sobotka, T., Matysiak, A., & Brzozowska, Z. (2019). Policy Responses to Low Fertility: How Effective Are They? UNFPA Working Paper No. 1. https://www.unfpa.org/publications/policy-responses-low-fertility-how-effective-are-they

UNDP. (2022). Human Development Report 2021-22: Uncertain Times, Unsettled Lives - Shaping our Future in a Transforming World. New York: United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22

UNECE. (2019). Guidance on Data Integration for Measuring Migration. United Nations. https://unece.org/info/Statistics/pub/21850

United Nations. (2022). World Population Prospects 2022: Data. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

World Bank. (2024). Retaining the Growth Momentum. Western Balkans Regular Economic Report No. 26, Fall 2024. https://doi.org/10.1596/42267

World Health Organization. (2025). Extending healthy ageing across the life course: Connecting optimal development and healthy ageing: Report of the fourth Life Course Network meeting, 18–19 November 2024. Geneva: World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240110779

Vladimir NIKITOVIĆ

DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT CHALLENGES IN THE WESTERN BALKANS

Summary

This paper examines the main demographic development challenges facing the Western Balkans in the context of persistently low fertility, emigration, and accelerated population ageing. It draws on United Nations population projections and labour force participation scenarios. The analysis indicates that continued depopulation is highly likely, while the potential for a rapid reversal through increased fertility is constrained by the already established age structure. Net migration may have a stronger impact on future population size, but none of the leading projection models anticipates an imminent transition of the region towards sustained net immigration. At the same time, conventional old-age dependency indicators overstate the inevitability of the associated economic burden. Scenarios involving higher labour force participation among women, young people, and older persons show that the pressure exerted by the economically inactive population can be substantially alleviated. The paper concludes that an integrated policy approach must link human development, migration management, active and healthy ageing, education, productivity, and the territorial adaptation of public services, with particular relevance to Montenegro's small and highly mobile population.

Keywords: Western Balkans, depopulation, migration, population ageing, labour force, Montenegro